

tendence. Napisal jo je čisto zavestno kot pravljico iz nekdanjih dobrih časov, zato bi bilo prezgodaj misliti na pisateljev idejni odmik od materializma. Tem bolj pa se vsiljuje misel, da je ta knjiga le premišljen in duhovito ironičen odgovor tisti kritiki, ki v Kranjčevih delih pogreša duhovnosti. Če to drži, potem moramo občudovati Kranjčevo veliko spretnost, in potem tudi primera s Cankarjem ne pride v poštev, dasi bo opazovalec farse »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« mogel ugotoviti nekatere zanimive skupnosti s Kranjčevo pravljico... Dober človek lahke vere pa bo v »Povesti o dobrih ljudeh« videl doslej najlepšo knjigo tega pisatelja.

V. Beličič.

Jože Pahor: Matija Gorjan. Roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem l. 1515. Slovenska Matica v Ljubljani, 1940. Str. 403.

Kmečkim uporom, posledici gospodarske, socialne in kulturne stiske, ki je v 16. stol. težila slovenski narod, je naše leposlovje postavilo že več spomenikov. Ti spomeniki so med seboj seveda zelo različni. Ta pisatelj je v kmečkih uporih našel le okvir za ljubezensko zgodbo, oni je zajel tisto dobo v živo epiko, tretji spet je videl tisto zavestno stanovsko borbo kmetov zoper graščake. Jože Pahor je hotel v svojem obsežnem tekstu brez večje romantike prikazati vstajo slovenskega ljudstva za staro pravdo l. 1515. v vseh vzrokih, povodih, poteku in koncu.

Visokošolec Matija Montanarus, sin svobodnika Roka Gorjana s Tople rebri na Kočevskem, se v družbi prijatelja, graščakovega sina Vida Kissla s Fužin, po letu dni vrne iz Nürnberga v Ljubljano in na Vidov dom. V gostilniškem ozračju se razodene njun svobodoumni, humanistični nazor. Matija se znova spusti v ljubimkanje z natakario Majdo. Ljubljana se pripravlja na prihod cesarja Maksimilijana I. V mestu je sveži meščanski stan z zastopnikom Galjardom v ostrem boju s plemstvom, ki ga vodi mladi Jožef Lamberger. Zmaga ni prijazna novemu stanu.

Majda, ki Matijo iskreno ljubi, se vda njegovim sli, dan nato pa Matijev humanistični svet zadene ob svet vikarja Kalista, pravega apostolskega duhovnika. Pri sabljaških vajah spozna Montanarus črnopolto lepotico Klaro de Ruspi — in Majda mu začne postajati neprijetno breme. Študent zve, da ga oče kliče domov; a plemkinja ga veže na Ljubljano. Tisti čas prispe Maksimilijan I. v vsem sijaju, ki zajame tudi Klaro. Matijo muči ljubosumnost, tedaj pa pride oče in sina trdo prime.

Oboroženi hlapci kočevskega gospoda Joerga Thurna so zaprli Roka Gorjana. Matija Montanarus-Gorjan odide po slovesu od Majde reševat očeta. Obisk pri graščaku je zastonj. S svakom se obrne na tesarja Lemuta, a rešitev ne uspe. Spomni se prijatelja Vida in pohiti v Ljubljano. Z listinami zamaš skuša osvoboditi očeta. Prijateljstva s Kisslom je konec. Klara je poročena s starim Lambergerjem. Brez uspeha se Matija vrne na Kočevsko in najde Malo vas izropano po hlapcih oskrbnika Stržena. Seznan se s kmetom Ramovšem. Uporniška misel je vedno silnejša. Matija in Punčuh odideta iskat zapupnikov. Ustavita se pri Mustarju v Straži, Čebulcu v Mirni peči, Snoju v Šmarjeti, Drolcu v Krškem in pri Erženu v Brežicah. Zatem skoči Matija v Ljubljano obiskat nosečo Majdo, sreča se s Klaro, odjezdi v uporniškem poslanstvu na Gorenjsko. V Sv. Luciji pridobi Klandra in se spet vrne.

Mladi Gorjan s trdno roko druží ljudi in vodi gibanje. Odpotuje v Savinjsko dolino, v Konjice, na poti nazaj obišče Majdo in sina, se spet sreča s Klaro, ki mu skuša osvoboditi očeta. Tedaj se na Kočevskem utrga plaz. Stari Gorjan je obglavljen. Kmetje se vzdignejo, obkolijo grad v Kočevju in ga zavzamejo, Matija govori ob Punčuhovem grobu. Vstaja se širi ko požar proti Savi. Tlačani se zberó v Ljubljani. De Ruspíjeva zastónj pregovarja Matíjo, da bi skupno odšla v mirnejše življenje. Na zboru v Novem mestu se med uporniki pokažejo prve razlike glede načina boja. V zaletu padejo nato Teški potok, Mehovo, samostan v Kostanjevici. Thurnov grad pri Krškem in Brežice. Herberstain je imenovan za poveljnika plemiških čet. Matija zve, da so Majdo in otroka neznanci skrivaj odvedli iz Ljubljane. Konec maja je na zboru v Konjicah med voditelji že huda nesloga: del tlačanov sklène premirje s plemstvom. Izbruhne upor na Koroškem, ki ga stre Dietrichstain. Herberstain zmaga pri Vuzenici in v Celju, nadaljujejo se boji ob Savi in v mirenski dolini. V Mokronogu sredi podivjanih cesarskih vojakov izkrvavi vikar Kalist. Na Mirni je Gorjan ujet v boju in s tovariši pripeljan v Ljubljano. Iz ječe ga posredno z vdajo grajskemu poveljniku reši Klara. Ob vrnitvi na Kočevsko Matija do smrti zabode Vida Kissla, kasneje pa zve o tragičnem Klarinem koncu v ječi.

Iz vročega boja z Dietrichstainom pri Brežicah se Gorjan reši. Z Majdo in otrokom, ki sta bila na varnem v Novem mestu, se naseli v Jastrebarskem.

Pahorjev roman kot celota je razgibana realistična podoba življenja na Slovenskem v prvi polovici 16. stol. Politične, socialne, gospodarske in kulturne razmere so našle v delu dovolj izraza. Zaradi epske širine romana pa hudo trpi enotnost njegovega dogajanja. Medtem ko so nekateri odstavki — zlasti tisti, ki so tesno naslonjeni na zgodovinska poročila, predvsem pa opis Kalistove smrti — pri višku pripovedne umetnosti, je v knjigi le preveč dialogov, ki imajo anekdotičen značaj. Bolj ko katero dosedanje delo o tej dobi pa »Matija Gorjan« nazorno prikazuje udeležbo velikega dela slovenskega ozemlja pri uporu l. 1515.

Manj sreče ko s celoto je imel Pahor s podrobnostmi. Predvsem glavni junak ima v sebi toliko psiholoških protislovij, da ne more biti prepričljiva oseba. Lahkomiselni študent — ostroumni humanist — uglajeni ljubimec — voditelj upornih tlačanov... se končno stisne, edini od borcev, k toplemu ognjišču daleč od rodnega doma. Njegovi življenjski prelomi so prepogosto le slabotno zunanje motivirani. Klara de Ruspi je prava romantična postava, pač posebljena Gorjanova misel o možnosti udobnega, brezskrbnega življenja. Kot življenjska oseba romana je plemkinja neresnična in konvencionalna. Tem boljši kot značaj in tip je vikar Kalist, medtem ko so individualne poteze uporniških voditeljev, izvzemši Mustarja, zelo blede.

Kljub slabšim posameznostim je obsežni Pahorjev roman spričo prizadevne zgodovinske nepristranosti, tekočega dejanja in življenjske modrosti, ki jo izražajo njegove osebe, zanimivo in dostojno književno delo. V. Beličič.

Dr. Franc Detela: Zbrani spisi. Uredil Jakob Šolar. IV. zvezek. 1939. Družba sv. Mohorja v Celju.